बाल विकास केन्द्रले बालबालिकाको विकासमा पारेको प्रभाव

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र संकाय स्नात्तकोत्तर तह (एम.एड.)

शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन विषयको आंशिक आवश्यकता

परिपूर्तिका लागि प्रस्तुत

शोध-पत्र

शोधार्थी

पतासी यादव

त्रि.वि.दर्ता नं.:-२२२५२-९३

क्याम्पस दर्ता नं.:-१५४

परीक्षा क्रमांक :-१३००६७ (२०६६-दोश्रो वर्ष)

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

शिक्षा शास्त्र संकाय,

शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन विभाग

श्री सु.स.मो.या.ब.क्या.सिरहा

२०७१

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

श्री सूर्यनारायण सत्यनारायण मोरवैता यादव बहुमुखी क्याम्पस, सिरहा

☎ ०३३-५२०३७८
०३३-५२००८२

पत्र संख्या :-
चलानी नं :-

मिति

सिफारिस–पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र संकाय शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन विभाग श्री सुर्य नारायण सत्य नारायण मोरवैता यादव वहुमुखि क्याम्पस सिरहा शिक्षामा स्नातकोत्तर द्वितीय वर्षका छात्र पतासी यादवले **बाल विकास केन्द्रले बाल बालिकाको विकासमा पारेको प्रभाव** शीर्षकको शोधपत्र मेरो निर्देशनमा तयार पार्नुभएको हो । यस शोध कार्यबाट म सन्तुष्ट छु र शोधपत्रको आवश्यक मूल्यांकनका लागि शोध मूल्यांकन समितिमा सिफारिस गर्दछु ।

....

सुरेन्द्र कुमार यादव

शोध निर्देशक

मितिः २०७१।०८।०४

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
श्री सूर्यनारायण सत्यनारायण मोरवैता यादव
बहुमुखी क्याम्पस, सिरहा
०३३-५२०३७८
०३३-५२००८२
पत्र संख्या :-
चलानी नं. :-
मिति

स्वीकृति–पत्र

त्रिभुवन विश्व विद्यालय शिक्षाशास्त्र संकाय **श्री सुर्य नारायण सत्य नारायण मोरवैता यादव वहुमुखि क्याम्पस सिरहा** शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन विभाग स्नातकोत्तर तह (एम.एड.) दोस्रो वर्षको आंशिक परिपूर्तिका लागि पतासी यादवले **बाल विकास केन्द्रले बाल वालिकाको विकासमा पारेको प्रभाव** शीर्षकमा शोध अध्ययन पुरा गरी स्वीकृतिका लागि प्रस्तुत गर्नु भएकाले आवश्यक मूल्यांकन गरि मूल्यांकन समितिबाट शोधपत्र स्वीकृत गरिएको छ ।

मूल्यांकन समिति

क.सं.	नाम	पद	हस्ताक्षर
१.	चन्देश्वर यादव	विभागिय प्रमुख	....
२	सुरेन्द्र कुमार यादव	शोध निर्देशक	....
३	प्रा.डा.प्रदीपचन्द्र गौतम	बाह्य सुपरिवेक्षक	....

मिति: २०७१।०८।०४

कृतज्ञता ज्ञापन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र संकाय अन्तर्गत शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन विषय स्नातकोत्तर तह (एम्.एड्.) दोस्रो वर्षको कोर्ष नं. ५९८ को आंशिक आवश्यकता परिपूर्ति गर्नका लागि **बाल विकास केन्द्रले बाल वालिकाको विकासमा पारेको प्रभाव** शीर्षकमा शोधपत्र सम्पन्न गरी शोधपत्र प्रस्तुत गरेको छु । यो शोध पत्र सिरहा जिल्लाको सन्हैठा गा.वि.स. अन्तर्गत संचालित वाल विकास केन्द्रहरुको अध्यय गर्न समबद्ध विषयमा स्थलगत संक्षिप्त अध्ययनकै सेरोफेरो भित्र समेटीएको छ । अध्ययनको क्रममा समेटीएका विषयवस्तु र प्रस्तुतिकरण निर्दिष्ट पाठयक्रम अनुरुप नै छन् । यस अर्थमा यो अध्ययन प्रतिवेदन बाल विकासको सुधारमा निरन्तरता नै हो भन्न हिचकिचाउनु पर्ने विषय होइन ।

सोध पत्र पढेर र परेर ज्ञान आर्जन गर्न सक्ने पूर्वीय मान्यता वमोजिम नै मेरो आदरणीय गुरु वर्ग प्राध्यापक श्री सुरेन्द्र कुमार यादव ज्यूको प्रत्यक्ष र परोक्ष निर्देशनको प्रतिफलको रुपमा लिइएको वास्तविकता लाई अध्ययनकर्त्ताले नर्कान सक्दैन कार्यलय एवमं व्यक्तिगत व्यस्तताको वावजुद कुनै भिनो न मानी आफनो अमुल्य समय तथा श्रम समेत प्रदान गरी यस लाई यो रुपमा परिमार्जन र परिकृष्ट गरी मार्ग निर्देशन गरी दिनु भएकोमा वहा प्रति हार्दिक कृतज्ञताज्ञापन गर्न पाउनु निश्चैय नै खुसीको कुरो हो ।

बुढो विद्यार्थीको रुपमा रहेको आफुलाई आफनो रोजाइको विषय एवमं सन्हैठा गा.वि.स. का बालविकास केन्द्रहरुमा गई स्थलगत अध्ययनको अवसर जुटाउन महत्वपूर्ण सहयोग पुऱ्याउने श्री सुर्य नारायण सत्य नारायण मोरवैता यादव बहुमुखी क्याम्पसका आदरणीय सम्पूर्ण गुरु वर्ग प्रति हार्दिक आभार प्रकट गर्द छौं-शोधार्थी । यसै गरी गा.वि.स. सन्हैठामा संचालित बालविकासहरुको स.का., व्यवस्थापन समितिका अध्यक्ष ज्यूहरु, बालबालिका, अभिभावक, तथा सम्पूर्ण सरोकारवाला व्यक्तिगत एवं श्री सु.स.मो.या.व.क्याम्पस सिरहाका प्रध्यापक श्री सुरेन्द्र कुमार यादव सेमत धन्यवादका पात्रहरु हुनुहुन्छ । वहाँहरुको सहयोग र सद्भावप्रति केवल शाव्दिक धन्यवाद मात्र व्यक्त गर्नु पर्याप्त होइन भन्ने लागेको छ-शोधकर्तालाई ।

कोक्रोबाट सुरु भई चिहानमा गएर अन्त्य हुने ज्ञानार्जनको मार्गमा हरपल घच्घच्याइरहनुहुने मेरा आदरणीय माता/पितालाई हार्दिक कृतज्ञता अर्पण गर्दछु ।

यसैगरी शोधपत्रलाई पुस्तकाधारका रुपमा उतार्न सामग्री एवं पुस्तकालयीय सहयोग प्रदान गरी सहयोग पुऱ्याउने सबै महानुभावहरु एवं संस्थागत पुस्तकालय परिवार, बालविकास केन्द्र परिवार समेतलाई धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

अन्त्यमा, शोध पत्र तयार गर्ने क्रममा अज्ञान वा अल्पज्ञानको कारणबाट आफ्नो तर्फवाट भएका कमी कमजोरीहरुप्रति क्षमा याचना गर्दै यसमा रहेका कमिकमजोरीहरुलाई अध्ययनकर्ताको अल्पबुद्धिको परिणाम ठानिदिनुहुन एवं यसमा समेटिएका असल पक्षहरु आदरणीय गुरुजनहरुबाट हस्तान्तरित ज्ञानसँग प्राप्त भएको व्यहोरा अध्ययनकर्ता नम्र निवेदन गर्दै शोध पत्र तयारी प्रस्तुति गर्ने कार्यमा संलग्न सबैप्रति हार्दिक अभार व्यक्त गर्दै यस अध्ययनको क्रममा समेटिएका विषय वस्तुले सरोकारवालाहरुलाई भविष्यमा थोरै मात्र भएपनि सहयोग पुऱ्याउने अनुमति चाहन्छु ।

मिति २०७१।०८।०४

पतासी यादव

शोधकर्ता

शोधसार

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र संकाय, शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन विभाग अन्तर्गत स्नातकोत्तर तह दोश्रो वर्षको आंशिक आवश्यकता परिपुर्तिका लागी गा.वि.स. सन्हैठामा संचालित बालविकास केन्द्रहरुलाई आधार बनाएर अध्ययन गरिएको छ ।

यस शोधपत्रलाई परिच्छेद एक देखि परिच्छेद पाँचसम्म विभाजन गरिएको छ । परिच्छेद एक अन्तर्गत परिचय खण्डमा अध्ययनको पृष्ठभूमि, समस्याको कथन, अध्ययनको औचित्य, अध्ययनको उद्देश्य, अनुसन्धानात्मक प्रश्नहरु, अध्ययनको परिसिमा तथा शब्दहरुको परिभाषा जस्ता विषयवस्तुलाई समावेश गरिएको छ । गा.वि.स. सन्हैठामा संचालित बालविकास केन्द्रहरुको शैक्षिक स्तर उकास्ने अध्ययनको मूख्य उद्देश्य रहेको छ ।

विगतले वर्तमानलाई मार्ग दर्शन गर्दछ । विगतमा भए गरेका कार्यको लेखाजोखा गरी वर्तमानका लागि गरिने कार्य तर्जुमा उद्देश्य प्राप्तिका लागी बढी सान्दर्भिक हुन्छ । त्यसैले यस शोत्रपत्रमा परिच्छेद दुईमा सैद्धान्तिक खाका र सम्बन्धित साहित्यको पुनरावलोकन राखिएको छ । यस अध्ययनका अनुसन्धानको प्रकृति अनुसार परिच्छेद तीनमा अध्ययन विधि अर्न्तगत अनुसन्धानात्मक ढाँचामा तथ्याङ्क संकलन प्रकृया नमुनाको आकार नमूना छनोटको विधि, नमूना छनोटको आधार, अनुसन्धानका साधनमा प्रश्नावली फारम नतिजाको विश्लेषण प्रक्रिया लाई तथ्याङ्कका स्रोतका रुपमा प्रयोग गरिएको छ । छनोटमा परेका बालविकास केन्द्रका स.का., बालबालिका तथा उनीहरुका अभिभावकलाई अनुसूचीमा भएका प्रश्नावली मार्फत प्रतिक्रिया प्राप्त गरी परिच्छेद चारमा तथ्याङ्कको विश्लेषण तथा प्रस्तुति गरिएको छ । तथ्याङ्कको प्रस्तुति, विश्लेषण तथा व्याख्या गर्न प्राप्त भएका सूचनाहरुको तालिकीकरण गर्दै देखाइएको छ । यसैगरी परिच्छेद पाँचमा अध्ययनबाट प्राप्त भएका प्राप्ति, निष्कर्ष तथा सुझावहरुलाई बुदागत तथा व्याख्यात्मक शैलिमा उल्लेख गरिएको छ ।

विषय सुची

सिफारिस-पत्र	I
स्वीकृति पत्र	II
कृतज्ञता ज्ञापन	III
शोधसार	V
संक्षिप्त शब्दवालीहरुको सुची	VI
विषयसूची	VII-IX

परिच्छेद १

१.१ पृष्ठभूमि	१
१.२ समस्याको कथन	१०
१.३ अध्ययनको औचित्य	११
१.४ अध्ययनका उद्देश्यहरु	१२
१.५ अनुसन्धान प्रश्नहरु	१२
१.६ अध्ययनको परिकल्पना	१३
१.७ सम्बन्धित शब्दहरुको परिभाषा	१३

परिच्छेद २

सम्बन्धित साहित्यको पुनरावलोकन र सैद्धान्तिक खाका

२.१ सम्बन्धित साहित्यको पुनरावलोकन	१४
२.२ अध्ययनको सैद्धान्तिक खाका	१७
२.३ शैक्षिक उपादेयता	२०

परिच्छेद ३

अध्ययन विधि र प्रक्रिया

३.१ अनुसन्धानात्मक ढाँचा २२

३.२ अध्ययनको जनसंख्या २३

३.२.१ नमुना छनोटका आधारहरु २३

३.३ तथ्यांकका स्रोतहरु २३

३.३.१ प्राथमिक स्रोत २३

३.३.२ द्वितीय स्रोत २३

३.३.३ सहायक स्रोत २४

३.४ तथ्यांक संकलनका साधनहरु २४

३.४.१ अन्तरवार्ता सूची २४

३.४.२ समूह छलफल २४

३.४.३ दस्तावेज पुनरावलोकन २५

३.४.४ अवलोकन फारम २५

३.५ तथ्यांक संकलन प्रक्रिया २६

३.६ तथ्यांक विश्लेषण प्रक्रिया २६

परिच्छेद ४

तथ्यांक व्याख्या र प्रस्तुतीकरण

४.१ बालविकास केन्द्र बालबालिका भर्ना सिकाई एवं विकास तथा समाजिककरणमा पारेको प्रभावको विश्लेषण २७

४.१.१ बालविकास केन्द्र बालबालिका भर्ना (गा.वि.स.सन्हैठा) २८

४.१.२ बालविकास केन्द्रहरुमा स.का. हरुलाई सोधिएको प्रश्न उत्तरहरुको समष्टिगत २९

४.१.३ बालविकास केन्द्रमा भर्ना भएका बालबालिकाहरुका ४० अभिभावकहरु ३३

४.२ समुदायमा आधारित बालविकास केन्द्र र विद्यालयमा संचालित बालविकास केन्द्रविच तुलना ३७

४.२.१ बा.वि.के. का बालबालिकाहरु कक्षा १ मा भर्नाहुने मातृ विद्यालयका प्र.अ. ३९

४.२.२ गा.वि.स. सन्हैठा अन्तर्गतका वा.वि.के.हरुको निरीक्षणको प्रमुख दायित्व ४४

४.२.३ प्रभावहरु ४५

४.३ समुदायमा आधारित वा.वि.के.हरु लक्षित रुपमा प्रभावकार नदेखिने कारणहरु ४५

४.३.१ समुदायमा आधारित वा.वि.के.हरु लक्षित रुपमा प्रभावकारी देखिन गर्नुपर्ने कार्यहरु ४६

परिच्छेद ५

निष्कर्ष र सुझावहरु

५.१ प्राप्ती ४७

५.२ निष्कर्ष ४८

५.३ सुझावहरु ५०

५.३.१ नितिगत तह ५०

५.३.२ अभ्यास तह ५०

५.३.३ अनुसन्धान तह ५०

सन्दर्भ सामग्रीहरु ५२-५३

अनुसूची ५४-६३

सक्षिप्त शब्दावलीहरुको सुची

स.का.-	सहयोगी कार्यकर्ता
गा.वि.स.:-	गाँउ विकास समितिको कार्यालय
प्रा.वि. :-	प्राथमिक विद्यालय
जि.शि.का :-	जिल्ला शिक्षा कार्यालय
रा.शि.आ. :-	राष्ट्रिय शिक्षा आयोग
उ.रा.शि.आ :-.	उच्चस्तरीय राष्ट्रिय शिक्षा आयोग
वि.व्य.स.:-	विद्यालय व्यवस्थापन समिति
वि.नि. :-	विद्यालय निरीक्षक
रा.शि.प.योः-.	राष्ट्रिय शिक्षा पद्धतिको योजना